

Yargı geçmişe ilişkindir. Yargının geçmişe bağlılıktan kurtulamayışının iki çeşit inkârından söz edilebilir: Episteme ve karar. Karar sonraya bırakılmış olup, burada episteme söz konusudur. Şu iki ifadeye bir bakalım:

- Her gün geçtiğim yolda bir çıkıntı var; her seferinde unutuyorum ve ayağım takılıyor.
- Küçükken hayali bir arkadaşım vardı. Onu düşünmediğimde bile yanımdaydı.

Düşün düşünülüşünde kendini gösterir ve düşünülüşü gibidir. Maddî gerçeklik ise düşünülme de kendini gösterir ve düşünülüşü gibi değildir. «Bu kapıdır,» denirken gösterilen «kapı» değil, «kapı» diye düşünülendir. O gayet rahatlıkla «yakacak» diye de düşünülebilir, örneğin. Diğer yandan «hayali dost,» denirken gösterilmeye çalışılan «hayali dost»un kendisidir. Yine de, usta düşün ve madde hemen hemen özdeştir. Maddenin usla, usu etkileme ilişkisi, algılama üzerindedir ve algılamanın yanılısama olup olmadığı konusundaki belirsizliği, düşünün kesin yanılısamalığıyla usta özdeştir. Maddeden soyutlama olarak algılamanın kaçınılmaz seçiciliği, düşünün soyutluğuna usta özdeştir. Madde de, düşün de çoğu zaman görünürde yokturlar, bazı bazı belirirler. Us, bu arası boşluk dolu, seyrek, anlık görünüşlerden maddeye nasıl bir sürekli varlık yakıştırıyorsa, aynı biçimde düşününe de sürekli varlık yakıştırır. Usta, başlangıçta tanımlarıyla ayrılmış olan madde ve düşünün ortaya çıkan aynılığı kendini bir simetri olarak sunar; halbuki madde ve düşün asimetriktir: Her seferinde ayağım çıkıntıya takılır, ancak otobüste ayaktayken, ani bir fren yapıldığında yanımda duran hayali arkadaş beni tutamaz. Usu tıkayan bu çelişkiden,¹ yani asimetrik simetriden idealizmde olduğu üzere maddesizlik, ya da mekanik materyalizmde olduğu üzere düşünsüzlük çıkarsanabilir. İdealizmde madde ve düşün aynılaştırmış ve hep birden düşün olmuştur. Mekanik materyalizmde madde ve düşün aynılaştırmış ve hep birden madde olmuştur. İdealizmde kendisi doğalaştırılan, mekanik materyalizmde doğanın kendisinden başka birşey olamayan episteme usta maddeleştirilmiş bilgidir.

Episteme zorunludur.² Düşündekiyle düşünün kendisi birbirine karıştırılır durmadan.

Epistemenin zorunluluğu da bunun en iyi örneğidir. «Bu inek günde ortalama 30 litre süt verebilir.» epistemesinde söz konusu olan (inek) hakkında bir olasılıktan bahsediliyor. Yani epistemedeki bir olasılıktır. Halbuki epistemenin kendisi zorunludur. Yani, ineğin 30 litre süt verme olasılığı zorunlu olmalıdır. Biraz daha ileri gidilerek, «yüzde 85 olasılıkla inek 25 litreden fazla süt verir,» denebilir. İnek 25 litreden fazla da az da süt verebilir. Kesin olan ineğin (her ne demekse) yüzde 85 olasılıkla 25 litreden fazla süt vereceğidir.

Episteme oradadır. Orada bir yerde durur. İnsan tutup değiştiremez. Epistemenin dışarıdalığı ve dokunulmazlığı «oksijen normal koşullarda gazdır.» epistemesi ele alındığında alenileşir. İnsan bunu tutabilir mi? Ya değiştirebilir mi? İnsandan bağımsız olarak (dışarda) oradadır.

Episteme kendine özdeştir. Kendinden farklı olamaz. «Varlık nasıl olur da kendinden farklı olabilir?» diye düşünülebilir. Ancak kitap düşününü düşünelim. Diyelim ki, baba 1970'lerden beri kitap almaktadır. 15 Liraya kitap aldığı olmuştur. Odasında 1500'ün üzerinde kitap vardır. Kütüphanelerden, ya da sağdan soldan alıp okudukları cabası. Çocuğun gördüğü kitaplar bir ders kitapları, bir FRP tarzı kitaplardır; bir de babasının kitapları. Hiç 15 Liraya kitap almamıştır. En ucuzu bile bir kaç milyon Liradır. Kitap dendiğinde baba ne düşünür, çocuk ne düşünür? Kitap düşünü bir ve aynı mıdır? Ya çocuk kitabı düşündüğünde hep aynı mıdır kitap düşünü? Düşünün kendine özdeş olması gerekmez. Kitap düşünü kitap düşününden farklı olabilir. Ancak episteme kendine özdeştir.

Episteme parçalanamazdır. Örneğin, «ivme zamanın bir fonksiyonu olarak ifade edilmiş hızın türevidir» epistemesi parçalanabilir mi? Parçaları ne olabilir? Diyelim ki üçe ayırdık:

1. «ivme zamanın bir»
2. «fonksiyonu olarak ifade »
3. «edilmiş hızın türevidir.»

Var mı bunların bir anlamı? Diyelim ki bir kuram biçimindeki bir epistemenin öncülleri birer

episteme olsun. Ancak kuram parçalandığında kendi epistemeliği parçalara geçmez ve öncüllerin epistemeliği kurama geçmez. Onlar farklı epistemelerdir.

Episteme değişmezdir. İnsan epistemeyi değiştiremez; ancak, episteme zamanla eskiyerek, aşınarak ya da başka biçimde değişir mi? «Bir su molekülü iki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluşur» epistemesi dün ne ise bugün de odur, yarın da o olacaktır. Oradılığı epistemeyi mekan dışında bırakırken, değişmezliği zaman dışında bırakır. Episteme yaşadığımız mekanda ve zamanda bulunmaz.

Epistemenin istendiğinde nüshası çıkarılıp kullanılır. Orada bir yerde duran epistemeyle insanın ne ilişkisi olur; nasıl ilişkisi olur? Öğretimle aslına dokunulmadan nüshası verilir. Ya da nüshası her insanda doğuştan vardır ve anımsamayla nüshası kullanılır olur.

Epistemenin epistemesi tüm epistemelerin varlığını güvenceye alır. Episteme varsa bir biçimde bilinebilir. Bilinebilir herşeyin bir epistemesi varsa epistemenin de bir epistemesi olmalıdır. Durum bu ise, orada yığın olarak epistemeler durmaktadır ve aralarından bir tanesi epistemenin epistemesidir. İş bu epistemenin epistemesidir tüm epistemeleri var eden. O episteme yoksa diğerleri de yoktur. Var mı epistemenin epistemesi? Tabii ki, düşünülebilir. Ancak...

- Yeni bir yere taşınmış tanıdık yeni evin yerini bir kroki çizip krokide gösterir. Artık nerede oturduğu biliniyordur. Neye güvenerek? Elinde yol haritası hiç kaybolunmamış mıdır? Ya elinde hazine haritası soyulana rastlanılmamış mıdır?

- Atomu oluşturan parçacıklar proton, nötron ve elektrondur. Biliniyordur. Neye güvenerek? Kim, nasıl görmüştür?

- « $f(x)=x^2$ »nin türevi « $f'(x)=2x$ »dir. Biliniyordur. Neye güvenerek? Yedi kere sekizin ellisekiz olduğuna güvenip sınav sorusunu doğru çözdüğünü düşünen orta okul öğrencisi hiç olmamış mıdır?

- Hiçbir şey yoktan var olmaz. Biliniyordur. Neye güvenerek? Yoktan var edildiğinden kuşku duymayan hiç mi olmamıştır?

Bunların ve benzeri soruların yanıtlanmasının alenileştirdiği, bilginin güvenme sürecinin ifadesinde ortaya çıkmasının dışında bir gerçekliğinin bulunmaması durumunun görülmesini engelleyen insanlık hali bilginin episteme, yani zorunlu, orada, hep kendine özdeş olarak duran, parçalanamaz, değişmez, istendiğinde kopyası çıkarılıp kullanılan bir madde olarak düşünülmesidir. Bilmeyi bir süreç olarak düşünmek epistemenin epistemesini ortadan kaldırır; onunla birlikte tüm epistemeler yitip gider ve düşünmenin ufku açılır.

Nerede geçtiğini bilemiyorum; belleğimde Bertrand Russell'a atfedildiği kalmış; şunu anlatırmış:

*The turkey found that, on his first morning at the turkey farm, that he was fed at 9 a.m. Being a good inductivist turkey he did not jump to conclusions. He waited until he collected a large number of observations that he was fed at 9 a.m. and made these observations under a wide range of circumstances, on Wednesdays, on Thursdays, on cold days, on warm days. Each day he added another observation statement to his list. Finally he was satisfied that he had collected a number of observation statements to inductively infer that "I am always fed at 9 a.m.". However on the morning of Christmas eve he was not fed but instead had his throat cut."*³

Yinelenme güvene yol açar; yinelenme sürdükçe güven güçlenir. Bu güven mantıkî zorunluluğa ya da başka tür bir bilimsel zorunluluğa karşılık gelmez ve bu temelsiz güvendir tüm bilginin temeli. Yok efendim mantıkmış, lâboratuvarlarmış, istatistiklermiş, gönderme endekslerinde geçen yayınlarmış... Bilginin eleştirisi bunlarla yapılamaz. Bilginin eleştirisi güvenin sorgulanmasıdır.

Bilgi geçerliliği zamana, mekana ve koşullara bağlı olmadığı düşünölen yargıdır.⁴ Bilmenin izi olarak bilginin üç kaynağı bulunmaktadır: Gözlem kaydı, mantıksal çıkarsama biçimleri ve gnosis. Bunlar hep bir aradadır. Örneğın, kuramda, yani bir mantıksal çıkarsamanın bilgileşmesinde -ki “bir mantıksal çıkarsamaya güvenme” olarak da düşünölebilir- gnostik ve gözlemsel öğeler vardır. Aynı biçimde, enformasyonda, yani gözlem kaydının bilgileşmesinde mantıkî ve gnostik öğeler vardır. Kendiliğinden bilme olarak gnosisde durum farklıymış gibi gözükse de, usda ve usla bulunan gnosis verili bir mantığa sığmadığında kendi mantığını ortaya koyar ve görünene uymasa bile kendini gözlemsel olarak sunmak durumundadır.

Mantığın ussal eleştirisi yapılabilir mi? Böyle bir ussal eleştiri hangi mantığın kurallarına dayanarak yapılabilir? Mantık ussal eleştirisini olanaksız kılacak biçimde kurulamaz mı? Neyseki, yaygın olarak kullanılan formel mantık çelişiktir: bu mantığı kendine güvenerek, kendi kurallarına uygun düşündüğümüzde çelişki ortaya çıkar. Yani kendi kendini yanlışlar. Üstelik, sürekli bir gerçekliğin bu mantıkla ussal olarak kavranması olası değildir. O halde, nasıl oluyorda bu mantığa güveniliyor? Herhalde güvenilmesi yararlıdır.⁵ Pratik olarak, bin yıllarca sürede, açıkları, tutarsızlıkları gnosislerle yamana yamana günümüze gelmiştir ve herşeye karşın, hiç bir dönemde, tam güven oluşmamıştır. Bu tür sorunlar bulunmasa ve mantıksal olarak tutarlı olması güvenmek için yeterli bile olsa kuramlar totolojilerdir, birşey ifade etmezler. İfade edebilmeleri için yorumlanmalıdır. Bu, örneğın, öncüllerde bulunan tanımların gözlemlenene uyup uymadığının sorgulanmasıyla olur. Güven için yalnız tutarlılık değil uygunluk da gerekmektedir. Bu da mantığı gözlem kaydına bağlar.

Bilgi kaynaklarından gözlem kaydı en çok eleştirilmiş olandır. Öncelikle, gözümüz, kulağımız, ağzımız, burnumuz ve tenimiz bizi yanıltır. Bu yanılsamaları yokumsasak, bu seferde, gözlem çok sayıda uyarıdan bir ayıklama (soyutlama) ve az sayıda algıdan kafaya göre biçimler (Gestalt) oluşturmaz; yani bol bol sınırlanmış ve bol bol hayalle bezenmiştir. Aynı süreçte, birbirine uymayan sayısız gözlem yapılabilir.

Enformasyon gözlem kayıtlarının birleştirilip bilgileştirilmesiyle ortaya çıkar. Örneğın kaza bilgisi bir enformasyondur. Ancak «yeryüzünde kütlelerin 9,81 m/s²lik bir ivmeyle

yeryüzünün merkezine çekildiği» ya da «oksijenin oda sıcaklığında gaz olarak bulunduğu» ya da «kurbağaların kan dolaşımının memelilerin kan dolaşımından farklı olduğu» bilgilerine baktığımızda bunlar için dile gelenin zamanı, mekanı ve koşullarıyla geçerliliğinin zamanı, mekanı ve koşulları kolaylıkla birbirine karışır. Bu bilgileşmiş yargılar, olsa olsa, söz konusu olana dikkat edildiğinde, her keresinde dile gelenin gözlendiğini, ve aksinin şimdiye değin hiç gözlenmediğini söylüyor olabilir. Yani (anlatımı kolaylaştırmak için mekan ve koşullar bir yana bırakılırsa, ki zaman için söylenenler onlara da uygulanabilir) dile gelen geçmişte gözlenmiştir; ancak geçmişte gözlenmiş olduğuna ilişkin yargı her zaman geçerlidir. Geçerliliğin zamanı dile gelenin zamanının üzerine yazılırsa, dile gelenin geçmişte yaşanmış, şimdi yaşanıyor ve gelecekte yaşanacak olduğunun ifade edildiği sanısına varılır. Bu, geçmiş şimdiki ve gelecek sanma ampirizmin temel açmazıdır.

Enformasyon geçmişe ilişkin olduğundan gözlemlenmesi olası değildir ve ancak yaşanmıştan geriye kalan kayıtlardan çıkarılabilir. Enformasyon bellekle ve bellektedir. Yani, algılamayla ilgili sorunların yol açtığı kuşkuhanın yanı sıra kuşkuhanı açan belleğe kaydetmeyle ve bellekte taşınmayla ilgili sorunlar da bulunmaktadır. Okuduğu romanın özetini çıkararak birini düşünelim. Yazılı kayıt tutma sırasında, yani özet çıkarılırken, özeti çıkararakın o zamanki kayguları etkin olur. Örneğin, özetle, özetleyen yeni aşık olmuşsa romandaki sevginin güzelliğine vurgu yapacakken, eğer sevdiğinden yeni ayrılmışsa sevginin acı yanlarına vurgu yapacaktır; ya da medyatik siyaset gösterisine kendini kaptırmışsa sevgiyi es geçecek ve özetle entrikalara yer verecektir. Aradan yıllar geçerken, kağıt yıpranacak, yazılar soluklaşacak ve yer yer okunmaz duruma gelecektir. Bir de romanı hiç okumamış biri özet yazanın üslubunu beğenmediğinden, yazım ve dil hatalarını düzeltmek için ya da hatta «olsa olsa böyle olmalıdır» deyip değişiklikler yapabilir. İnsan belleği farklı mıdır? Ne, nasıl hatırlanır?

Gnosis usta olmasına, usu temellendirmesine karşın usa görünmemek durumundadır. O olduğu gibi, dolayimsız bilgileşmiş olmalıdır: Usa vurulmaz.

Her hâlükârda bilgi kendinde bilgi değildir; kendi dışında bilgileştirilir. Bir yargıyı bilgi diye

düşündüğümüzde yeni bir yargıya varmış oluruz: «O yargı bilgidir.» Bu yargıyla dile gelenin zamanı bilginin geçerliliğinin zamanıdır. Dolayısıyla üç zaman söz konusudur:

1. Bilgiyle dile gelenin zamanı.
2. Bilginin geçerliliğinin zamanı.
3. Bilginin geçerliliğinin geçerliliğinin zamanı; yani «o yargı bilgidir,» yargısının geçerliliğinin zamanı.

Nasıl ki geçerliliğin zamanı, mekanı ve koşulları zihinde dile gelenin zamanına, mekanına ve koşullarına taşınırsa, bu kere de geçerliliğin zamanı, mekanı ve koşulları geçerliliğin geçerliliğinin zamanına, mekanına ve koşullarına taşınır. Bu ise içeriksiz ve karşılıksız «nesneyle öznenin ayrışması» düşünüyü birlikte bilgiyi zihinde epistemeye dönüştüren kafa karışıklığının başlangıcıdır.

Değer bilindiğince. Birşeyin değerini bilen olmazsa değeri yoktur. Değerin belirişi ve yitişi en azından değer bilinişi ve değersizliğin farkedilişidir.

Türkali Mahallesi, Beşiktaş

Notlar

1. Anımsıyalım ki, çelişkiden mantıkî olarak herşey çıkarsanabilir.
2. Diyelim ki, a herhangi bir isim ve e herhangi bir sıfatı göstere. Bu durumda, «a edir» mantıkî (ussal) bir biçimdir. Buradaki «dir», ki yerine «olmaktadır» da kullanılabilir, «olmak» fiilinin üçüncü tekil çekimidir. Bu mantıkî biçimde anın yerine geçecek herşey usta bir varlık durumuna gelecektir. Örneğin e «yüksek» ve a «çıkıntı» olsun; «çıkıntı yüksektir» dendiğinde çıkıntı varlık durumundadır. Benzer biçimde «hayali-arkadaş gençtir» denebilir; burada ise varlık durumunda olan «hayali-arkadaş»tır. Çıkıntı ve hayali-arkadaşta ortak olan bu «varlık» nedir? Düşünölmeleri: «dir» ya da «olmaktadır» yerine «diye düşünölüyor» dense aynı şey söylenmiş olur. Yani madde ve düşün usta

varlık olarak farklılaştırılmaz durumdadır. Dikkat edilecek olursa, «episteme zorunludur» da «a edir» biçimine uyar. Düşünceyi olanaklı kılan dil usta ve usla düşünmenin prangasıdır.

3. «Hindi, hindi çiftliğindeki ilk sabahında, sabah saat 9'da yemlendiğini saptadı. İyi bir tümevarımcı hindi olarak, bundan hemen bir sonuç çıkarmadı. Büyük «sabah saat 9'da yemlendiği» gözlemi sayısı toplayana kadar bekledi ve bu gözlemleri geniş bir koşullar dizisinde, çarşambaları, perşembeleri, soğuk günlerde, sıcak günlerde yaptı. Hergün listesine yeni bir gözlem kaydı ekledi. Nihayet tümevarımsal olarak «sabah saat 9'da yemleniyorum,» çıkarımını yapmak için yeterince gözlem kaydı sayısı topladığından tatmin oldu. Ancak Noel Akşamı'nın sabahında yemlenmedi; ama bunun yerine boğazı kesildi.»
4. Biri için söylenmiş «yoldadır,» yargısı, zaman, mekan ve koşullara bağlı olarak geçerlilik kazanabilir ya da kazanmayabilir. Ancak, «4 Kasım 2003'te Şanlıurfa'da, 47 DL 004 plakalı yağ kamyonu, İpekyolu üzerindeki SSK Kavşağı'nda freninin patlaması sonucu kontrolden çıkarak bir otomobile çarptı,» yargısının geçerli olduğunu düşünürsek, bu geçerlilik, günlerden 4 Kasım 2003, yerlerden SSK Kavşağı olmasına ya da frenin patlayıp patlamamasına bağlı değildir; yani, günlerden 4 Kasım 2003, yerlerden SSK Kavşağı olmasa ya da artık 47 DL 004 plakalı yağ kamyonunun freni patlamasa bile bu yargı geçerlidir. Bir yargıyla dile gelenin zamanı, mekanı ve koşullarıyla o yargının geçerliliğinin zamanı, mekanı ve koşulları bir birine karıştırılmamalıdır.
5. Egemenlik ilişkilerinin sürdürülebilirliği için gerekli olana «yararlı» dendiği anımsanmalı.